

II. MEHMED TARAFINDAN GALATALILARA VERİLEN 1453 AHİDNÂMESİ VE BUNA YAPILAN EKLEMELER HAKKINDA YENİ BİLGİLER*

K. İlker BULUNUR**

Özet

Bu çalışmada Galata Şer'îye Sicillerinde bulunan II. Mehmed'in Galata Frenklerine verdiği 1453 Ahidnâmesi ile 1463 hükümnâme-i hümayûnu ve bu hükümnâmenin diğer padişahlarca yapılan teccidleri değerlendirilmektedir. Bu belgeler, Galata Frenklerinin ahidnâme meselesi ve imtiyazları konusuna yeni katkılar sağlayacak özelliktedir.

Anahtar Kelimeler: II. Mehmed, Galata, Ahidnâme, Frenkler (Latinler), İmtiyaz.

II. Mehmed'in İstanbul'u 29 Mayıs 1453'te fethinin ardından, Galata Frenklerine¹ verdiği ahidnâme birçok yayına konu olmuştur. Bu yayınlarda²

* Bu makaleyi yazarken değerli fikirlerini benimle paylaşan ve yardımlarını esirgemeyen hocam, Doç.Dr. Yücel Öztürk'e teşekkürü borç bilirim.

** Okutman, Sakarya Üniversitesi; kbulunur@sakarya.edu.tr.

¹ Genelde Batı Avrupalı anlamını taşıyan "Frenk" kelimesi, XV. yüzyılda Latin kökenli İtalyan ve Fransızlar ifade etmek için kullanılırken, XVI. yüzyılın ortalarından itibaren kelimenin kapsadığı alan genişlemiştir. Mahmut H. Şakiroğlu, "Frenk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XIII (1996), 197-199. Ahidnâme ve Galata Frenkleri (Latinler) konusuna eğilen bazı çalışmalarda fetih sırasında Galata'nın bir Ceneviz kolonisi olduğu bilindiği için bunlara bazen Cenevizliler denmiştir. Fakat ahidnâme meselesi ile ilgili belgelerde Ceneviz tabiri sadece bir kez geçer. O da Ceneviz'den gidip-gelen tüccarları tanımlamak için kullanılan "Ceneviz bâzîrgânları" tabiridir. Osmanlılar buradaki yerleşik halkı artık Osmanlı tebaası oldukları için, Cenevizliler veya Venedikliler gibi başka bir ülkenin tabiiyetini ifade eden bir kavramla değil, Frenk kavramı ile ifade etmeyi uygun görmüşlerdir. Biz bu çalışmada Frenk tabiri ile 1453'te Galata'da yerleşik bulunan ve bu tarihten sonra da burada yaşayan halkı kastetmekteyiz. Bu grubu belgelerdeki tanımlamalara uyarak "Galata Frenkleri", "Galata ahalisi", "Galata halkı" veya "Galata'nın yerli halkı" şeklinde ifade etmeyi uygun gördük.

genellikle ahidnâmenin British Museum'da bulunan Yunanca metni kullanılmıştır. Bunun nedeni uzun yıllar ahidnâmenin Türkçe metninin elde bulunmamasıdır. Bu yayınlarda ahidnâmenin Yunanca versiyonunun taslak, sahte veya orjinal olduğuna dair çeşitli görüşler öne sürülmüştür².

Ahidnâme'nin Türkçe metni ise ilk kez İskender Hoçi tarafından yayımlanmıştır⁴. Hoçi'nin eski bir münşeat mecmuasında bulunduğu bu metnin dibacesinde "Sultân Mehmed Hân hazretlerinin Galata ahâlisine virdiği ahidnâmenin sûretidir" kaydı bulunmaktadır. Ayrıca metnin içinde elçilerin ismi tam olarak belirtilmemiş, "Babilan Falan ve Filan" olarak kaydedilmiştir. Bu durum belgenin otantikliğine gölge düşürmekle birlikte, uzun zaman ahidnâmenin elde bulunan tek Türkçe nüshası olması nedeni ile önemini korumuştur. Ayrıca Hoçi'nin yayımladığı bu belge ile diğer Türkçe versiyonlar karşılaştırıldığında elçilerin isimlerinden başka ciddi bir eksikliğinin olmadığı da görülmektedir.

² Bu yayınlara şu araştırmalarda gösterilmiş olup tekrarına gerek duymuyoruz: Kenneth M. Setton, *The Papacy and the Levant (1204-1571)*, II, Philadelphia 1977, 135-136; T.C. Skeat, "Two Byzantine Documents", *The British Museum Quarterly*, XVIII/3 (1953), 72-73; Mahmut H. Şakiroğlu, "Fatih Sultan Mehmet'in Galatalılara Verdiği Fermanın Türkçe Metinleri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XIV/25 (Ankara 1981), 212-213; Halil İnalcık, "Ottoman Galata, 1453-1553", *Première Rencontre Internationale sur l'Empire Ottoman et la Turquie Moderne*, ed. Edhem Eldem, İstanbul-Paris 1991, s. 17-18.

³ Franz Babinger, *Fatih Sultan Mehmed ve Zamani*, çev. Dost Körpe, İstanbul 2003, s. 102-103; E. Dalleggio d'Alessio, "Traité entre les Génois de Galata et Mehmet II (1er juin 1453) - Versions et commentaires" *Echos d'Orient*, sayı 39 (1940), s. 165-168; Louis Mitler, "The Genoese in Galata: 1453-1682", *International Journal of Middle East Studies*, XI/1 (1979), 74. İnalcık, ahidnâmenin orijinalinin Yunanca olduğunu ve bunun daha sonra Türkçe'ye tercüme edildiğini öne sürmektedir. Ayrıca Yunanca versiyonundan Fransızca ve İtalyanca'ya yapılan hatalı tercümelemlerin, bunlara dayalı olarak yapılan yayınlarda birtakım hatalı yorum ve yanlış anlamalara yol açtığını da vurgulamaktadır. Yunanca belgenin otantikliği ve orijinalliği hakkındaki çeşitli görüşlerin değerlendirilmesi için bkz. İnalcık, "Ottoman Galata, 1453-1553", s. 20.

⁴ İskender Hoçi, "Galata'nın Osmanlılara Teslimi", *Tarih-i Osmânî Encümeni Mecmûası*, V/25, İstanbul 1330 (1914), 52-53. Bu metnin transkripsiyonu için bkz. Mahmut Ak-Fahameddin Başar, *İstanbul'un Fetih Günlüğü*, İstanbul 2003, s. 137-138.

II. MEHMED TARAFINDAN GALATALILARA VERİLEN 1453 AHİDNÂMESİ

Galatalılara verilen ahidnâmenin Paris'teki Biblioth que Nationale'de bulunan Türkçe metnini ise, Nicoara Beldiceanu yayımlanmıřtır⁵. Beldiceanu tarafından hem Fransızcası hem de tıpkıbasımı yayımlanan bu metnin dibacesinde "Galata zımmilerinin ahidnâmesidir. Eb 'l-Feth Sultân Mehmed H n İstanbul feth eyledikde virilmişdir. Rumca yazılıb üzerine tuğra çekilmiştir" kaydı bulunmaktadır. Burada dikkati çeken ilk şey yazı karakterlerinin farklılığıdır. Dibacedeki "Galata zımmilerinin ahidnâmesidir" cümlesi ile "Eb 'l-Feth Sultân Mehmed H n İstanbul feth eyledikde virilmişdir. Rumca yazılıb üzerine tuğra çekilmiştir" c mlerinin farklı kişiler tarafından yazıldığı çok belirgindir. İkinci kısım, birincisinin yanına ve altına sıkıştırılma gayreti ile farklı bir yazı karakteri ile daha k c k yazılmıştır. Ayrıca yazı karakteri ahidnâme metninde de değişmiştir. Böylece bu belgede dibacede iki ve ahidnâme metninde de bir olmak üzere  c farklı yazı karakteri ile karşı karşı bulunmaktayız. Ahidnâme metni yazıldıktan sonra dibacedeki ifadeler iki farklı el tarafından –muhtemelen farklı zamanlarda– eklenmiş olmalıdır.

Ahidnâmenin  c nc  ve dördüncü Türkçe versiyonlarını Mahmut şakiroğlu yayımlamıřtır⁶. Bunlar ahidnâmenin I. Ahmed (1022/1613) ve IV. Murad (1033/1624) zamanında yapılan yenileme metinleridir. I. Ahmed döneminde yapılan yenilemeyi gösteren belge Cenova Devlet Arşivi'nden, IV. Murad dönemindeki ise Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden⁷ temin edilmiştir. Bu iki yenileme 1453 ahidn mesine gönderme yapmakta ve II. Mehmed'in verdiği metni –bazı ufak farklılıklarla– yenileme metninde korumaktadır. Bu ufak farklılıklar k tipten kaynaklanan kelime hataları olup, ahidnâme metninde ciddi bir değişiklik görülmemektedir. şakiroğlu, burada iki metnin de tıpkıbasımını vermiş ve metinler arasındaki farklılıkları vurgulayarak, Cenova Devlet Arşivi'nde bulunan belgeyi yayımlamıştır. 1613 (1022) tarihli ve I. Ahmed döneminde ait olan bu belgenin, 1453 (857) tarihinden sonra yapılan ilk yenileme olduğu anlaşılmaktadır. I. Ahmed'in yaptığı yenilemede ahidnâmenin II.

⁵ Nicoara Beldiceanu, *Recherche Sur La Ville Ottomane Au XV Si cle*, Paris 1973, s. 153-154 (Fransızca), 423-424 (Tıpkıbastım). Bu belgeye dayalı olarak yapılan önemli değerlendirmeler için bkz. Inalcık, "Ottoman Galata, 1453-1553", s. 18-21.

⁶ şakiroğlu, a.g.m., s. 211-224.

⁷ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Maliyeden Müdevver Defterler*, no. 6004, s. 96 (Bundan sonra: BOA, MAD).

Mehmed döneminden bu yana (857/1453 senesinden beri) yenilenmediğine⁸; IV. Murad'ın yaptığı yenilemede ise buna ek olarak ahidnâmenin ilk kez I. Ahmed döneminde yenilendiğine dair geçen ifadeler⁹, bu konuda şüpheye yer bırakmamaktadır¹⁰. 1624 (1033) tarihli ve IV. Murad dönemine ait yenileme metni 1453 ahidnâmesinin Türk arşivlerinde şimdiye kadar bulunabilen tek Türkçe nüshası olma özelliğini taşıyordu. Ayrıca ahidnâmenin 1613, 1617, 1624 ve 1652 yıllarında da yenilendiği bilinmektedir¹¹.

1453 ahidnâmesinin, 1613 yılına kadar neden yenilenmediği meselesine aşağıda değineceğiz. Fakat burada birkaç cümle ile de olsa yenilemenin neden özellikle 1613 ve sonrası yıllara denk geldiğini cevaplamalıyız. Şakiroğlu'nun yayımladığı I. Ahmed'in 1613 ve IV. Murad'ın 1624 tarihli yenileme metinlerinde Galata Frenklerinin tecdid talebinden bahsedilmekte fakat bu talebin sebeplerine dair bir açıklama yapılmamaktadır¹². Osmanlı belgelerinin bu konudaki sessizliğine karşılık Venedik elçilik raporlarındaki bazı kayıtlar bize 1613 ve sonraki tecdidlerin sebebi konusunda bir ipucu sağlamaktadır. 1613 ve takip eden yıllardaki Venedik elçilik raporlarına göre, Galata kadısı

⁸ "Sekiz yüz elli yedi senesi cemâziye'l-evvelisinin evâhîrinde ihsân eyledikleri ahidnâme merhûm-ı müşâriñileyhden sonra ecdâd-ı izâmum enârallahu berahînehum zemân-ı saâdet-iktirânlarında tecdid idirilmeyüp hâlâ serîr-i saltanat-ı pâdişâhî ve taht-ı izzet-bahş-ı şehinşâhî cenâb-ı celâlet-meâbuma müyesser olmağla mezbûrûn Efrenc tâifesi zikr olunan ahidnâmenin tecdid olunmasın recâ eyledikleri ecilden ben dahî mukarrer dutup bu nişân-ı hümayûnumu virdüm ve buyurdum ki..." Şakiroğlu, a.g.m., s. 219 (Transkripsiyon) , s. 224 (Tıpkıbasım).

⁹ "Sekiz yüz elli yedi senesi cemâziye'l-evvelisinin evâhîrinde ihsân eyledikleri ahidnâme-i hümayûn merhûm-ı müşâriñileyhden sonra ecdâd-ı izâmum enârallahu berahînehum zemân-ı saâdet-iktirânlarında tecdid idirilmeyüp badehu mezbûrûn Efrenc tâifesi zikr olunan ahidnâmenin tecdid olunmasın recâ idtiklerinde, merhûm babam Sultân Ahmed Hân tâbeserâhu zemânında tecdid olunup hâlâ serîr-i saltanat-ı pâdişâhî cenâb-ı celâlet meâbuma müyesser olmağla zemân-ı şerifimde dahî tecdid olunmasın recâ eyledikleri ecilden ben dahî mukarrer tutup bu nişân-ı hümayûn-ı izzet makrânınumu virdim ve buyurdum ki..." BOA, MAD, no. 6004, s. 96; Şakiroğlu, a.g.m., s. 221 (Tıpkıbasım).

¹⁰ Ayrıca Bkz. Şakiroğlu, a.g.m., s. 216.

¹¹ Dalleggio d'Alessio, "Traité entre les Gênois de Galata et Mehmet II (1er juin 1453) - Versions et commentaires" , s. 161-175; Mitler, "The Genoese in Galata: 1453-1682", s. 74; Şakiroğlu, "Fatih Sultan Mehmet'in Galatalılara Verdiği Fermanın Türkçe Metinleri", s. 213; Elizabetta Borromeo, "Les Catholiques à Constantinople Galata et les Églises de Rite Latin au XVIIe Siècle", *Revue des mondes musulmans et de la Méditerranée*, 107-110, 2005, s. 228.

¹² Bkz. Yukarıda dipnot 8 ve 9.

II. MEHMED TARAFINDAN GALATALILARA VERİLEN 1453 AHİDNÂMESİ

burada bulunan bütün Frenk tüccarlarından, elçilik tercümanlarından ve diğerlerinden harac istiyordu. Raporlardaki kayıtlara bakılırsa elçiler bu sayılanların haracdan muaf olduğunu belirtiyor ve bu talebin karşısında durabilmek için ellerinden geleni yapıyorlardı¹³. Venedik elçilik raporlarına yansıyan bu durum kuşkusuz bölgede yaşayan bütün Frenkleri ve dolayısıyla Galata'nın yerli Frenklerini de etkilemiştir. Galata kadısının bu talebi nedeni ile Galata'nın yerli Frenkleri, talebin yapıldığı tarih olan 1613'te 1453 ahidnâmesini yenilemiş olmalılar. Galata kadısının bu bölgede yaşayan bütün Frenklerden istediği harac ile ilgili kayıdın Venedik elçilik raporlarındaki tarihi (2 Ocak 1613) ile I. Ahmed'in yaptığı yenilemenin tarihi (Mart 1613) arasındaki uyum bu konudaki görüşümüzü desteklemektedir.

Yeni bir belge yayımlanmamakla birlikte ahidnâmelerin mevcut versiyonlarına dayanarak önemli değerlendirmelerde bulunan bir yayın da Halil İnalçık tarafından yapılmıştır¹⁴. İnalçık özellikle ahidnâmenin Yunanca ve Beldiceanu'nun yayımladığı Türkçe metni üzerinde durmuştur.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi şimdiye kadar 1453 ahidnâmesinin Türk arşivlerinde bulunabilen tek nüshası Şakiroğlu'nun tıpkıbasımını yayımladığı ve *Maliyeden Müdevver Defterler (MAD)* serisi içinde bulunan IV. Murad'a ait yenileme metni idi. Galata Şer'iyeye Sicilleri üzerinde çalışırken 1453 ahidnâmesinin şimdiye kadar yayımlanmamış bir suretini bulduk. Bu belge, 1453 ahidnâmesinin Türk arşivlerinde bulunabilen en erken tarihli sureti olma özelliğini IV. Murad'a ait yenileme metninin elinden almaktadır. Ayrıca bu suretin ardında, II. Mehmed'in Galata Frenklerine verdiği ve bir takım imtiyazları içeren bir hüküm ve bu hükmün diğer padişahlarca yapılan tevdidleri de bulunmaktadır. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi II. Mehmed'in 1453 ahidnâmesinin değişik Türkçe versiyonları biliniyordu, fakat II. Mehmed'in Galata Frenklerine verdiği bu hüküm ve bunun tevdidleri ilk kez burada yayımlanmaktadır. Şimdiye kadar yayımlanmamış olan bu belgeler gerek ahidnâme meselesi, gerekse Galata Frenklerinin (Latinler) 1453 ve sonrası

¹³ *Calendar of State Papers and Manuscripts Relating to English Affairs Existing in The Archives and Collections of Venice and in Other Libraries of Northern Italy*, ed. Allen B. Hinds, XIII (1907), 79, 83, 91.

¹⁴ İnalçık, "Ottoman Galata, 1453-1553", s. 17-31.

imtiyazları hakkında yeni bilgiler içermektedir. Burada daha önce yayımlanmamış belgelerden elde ettiğimiz bu yeni bilgileri değerlendireceğiz.

1. II. Mehmed'in 1453 Ahidnâmesi

II. Mehmed'in Galatalılara verdiği ahidnâme ve bir takım imtiyazları içeren bir hüküm ile bu hükmün tevdidleri, Galata Şer'îye Sicillerinde 17 numaralı ve genelde 1002 (1593/1594) yılı davalarının kaydedildiği bir hüccet defterinde bulunmaktadır¹⁵. Bu ahidnâme defterde "Galata zimmîlerinin ahidnâmeleri sûretidir" başlığı ile verilmiştir. Benzer dibaceler I. Hoçî'nin ve Beldiceanu'nun yayımladığı belgelerde de bulunmaktadır.

İnalcık, Paris'teki Bibliothèque Nationale'de bulunan ve Beldiceanu'nun yayımladığı belgeye dayanarak, II. Mehmed'in verdiği bu ahidnâmenin orijinalinin Yunanca olduğunu ve bunun daha sonra Türkçe'ye tercüme edildiğini iddia etmektedir. İnalcık, bu görüşünü II. Mehmed döneminde Osmanlı bürokrasisinde görev yapan Rum kâtiplerin varlığına ve Latin devletleri ile yapılan yazışmalarda Latince ile birlikte Yunanca'nın da kullanılmasına bağlamaktadır¹⁶. Ayrıca kullandığı nüshada metnin dibacesinde geçen "Rumca yazılıp" ifadesi ile metnin içinde bulunan devrik cümleleri de Yunanca'dan yapılan tercümeyle kanıt olarak göstermektedir¹⁷.

Ahidnâmenin Yunanca versiyonunun –taslak olma ihtimali olmakla birlikte– otantikliği konusunda bir şüphemiz bulunmamaktadır. Fakat ahidnâmenin orijinalinin Yunanca olduğuna dair kanıt olarak sunulan Paris nüshasında bulunan dibacenin sonradan eklendiğini ve özellikle "Rumca yazılıp" ifadesinin bulunduğu kısmın üçüncü bir el tarafından özel bir gayretle araya sıkıştırıldığını düşünmekteyiz. Gerek bizim burada yayımlamakta

¹⁵ *Galata Şer'îye Sicili*, no. 17, s. 190-191 (Bundan sonra: GŞS).

¹⁶ Gerçekten de Yunanca, Ortaçağ'da Doğu Akdeniz dünyasının ortak diplomasi dilidir. Bu dili Anadolu Selçukluları, Batı Anadolu Beylikleri ve ardından da Osmanlılar kullanmıştır. II. Murad'ın 1430 ve II. Mehmed'in 1446 ile 1451 yıllarında Venediklilere verdiği ahidnâmelerin Yunanca yazıldığı bilinmektedir. Detaylı bilgi için bkz. Şerafettin Turan, *Türkiye-İtalya İlişkileri I*, Ankara 2000, s. 434-488; Melek Delilbaşı, "Türk Sultan ve Beylerine Ait Yunanca Belgeler Hakkında Kısa Bir İnceleme", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XV/26, 73-84; Melek Delilbaşı, "Ortaçağ'da Türk Hükümdarlarının Ahidnâmelerle Batılılara Verdikleri İmtiyazlara Genel Bir Bakış", *Belleten*, XLVII/185 (1983), 95-103.

¹⁷ İnalcık, "Ottoman Galata, 1453-1553", s. 20.

II. MEHMED TARAFINDAN GALATALILARA VERİLEN 1453 AHİDNÂMESİ

olduğumuz 1453 ahidnâmesinin Türk arşivlerinden elde edilen en erken tarihli suretinde, gerekse eldeki diğer Türkçe versiyonların hiçbirinde böyle bir ifade bulunmamaktadır. I. Ahmed ve IV. Murad dönemindeki yenilemeleri içeren belgelerde herhangi bir dibace bulunmadığından bunları değerlendirmeye alamıyoruz. Diğer taraftan dibaceleri bulunan Hoçi'nin ve Beldiceanu'nun daha önce yayımladığı ve şimdi bizim burada yayımlamakta olduğumuz (GŞS, no. 17, s. 190/1) nüshaların dibacelerini karşılaştırsak durum daha iyi anlaşılacaktır.

GŞS, 17	Galata zımmîlerinin ahidnâmeleri sûretidir
I. Hoçi	Sultân Mehmed Hân hazretlerinin Galata ahâlisine virdiği ahidnâmenin sûretidir
N. Beldiceanu	Galata zımmîlerinin ahidnâmesidir. Ebû'l-Feth Sultân Mehmed Hân İstanbul feth eyledikde virilmiştir. Rumca yazılıp üzerine tuğra çekilmiştir

Üç nüshada da bulunan ortak nokta bunun Galata zımmîlerine/ahalisine verilen ahidnâmenin sureti olduğudur. "Rumca yazılıp" ifadesi Beldiceanu'nun yayımladığı Paris nüshasından başka hiçbir nüshada bulunmamaktadır. O nedenle bu nüshanın dibacesinde bulunan "Rumca yazılıp" ifadesini sağlam bir delil olarak kabul edemiyoruz.

Ahidnâmenin orijinalinin Yunanca olduğuna dair kanıt olarak sunulan, metinde bulunan devrik cümlelerin varlığı, meselesine bakacak olursak: Gerçekten de metinde bazı cümleler devrik yazılmıştır. İnalıcık'ın delil olarak gösterdiği devrik cümle parçalarından birisi de "okuyalar âyînlerince" terkididir. Fakat bu terkid İnalıcık'ın çalışmasında kullandığı Paris nüshasını hariç tutarsak eldeki nüshaların hepsinde "âyînlerince okuyalar" şeklinde geçmektedir¹⁸. Bu ifade muhtemelen istinsah sırasında kâtip tarafından yanlışlıkla "okuyalar âyînlerince" olarak yazılmıştır. Fakat diğer devrik cümleler bütün Türkçe nüshalarda aynen geçmektedir.

¹⁸ Bkz. GŞS, no. 17, s. 191/1; Hoçi, "Galata'nın Osmanlılara Teslimi", s. 52; Şakiroğlu, a.g.m., s. 222, 224.

Yunanca nüshanın otantikliği konusunda herhangi bir şüphemizin bulunmadığını yukarıda belirtmiştik. Fakat şunu da vurgulamalıyız ki; gerek 1613 ve sonrasında yapılan yenilemelerde, gerekse burada yayımladığımız belgelerin hiçbirinde ahidnâmenin Yunancasına atıf yapılmamaktadır. Galata halkı tarafından da bilinen ve yürürlükte olan nüsha burada yayımlamakta olduğumuz ahidnâmenin Türkçesidir. 1453 ahidnâmesinin Türkçesi bir anlaşmazlık sonucunda mahkeme kayıtlarına geçmiş görünmektedir. Bu anlaşmazlığın değerlendirmesini aşağıda yapacağız.

Burada yeri gelmişken 1453 ahidnâmesinin taşıdığı özelliklere ve Galata Frenklerine verdiği imtiyazlara bakmakta fayda vardır.

Ahidnâme teriminin İslam'ın ilk yıllarından bu yana birbirinden değişik anlamlarda kullanıldığı bilinmektedir¹⁹. 1453 ahidnâmesi ise, ahidnâme teriminin birkaç anlamını birden barındırmaktadır. Hem savaş öncesinde / sonrasında yabancı gayrimüslimler (harbî) ile yapılan ve onlara can ve mal güvencesi sağlayan sulh ahidnâmesi (emân-nâme)²⁰ hem de yabancı devletlere ekonomik imtiyazlar veren ticarî ahidnâme özelliği taşımaktadır. Ahidnâme'nin emân-nâme özelliği taşıdığı, belgede geçen Galata halkının elçilerini göndererek kalenin anahtarlarını teslim etmeleri ve itaat ettiklerini bildirmelerine dair ifadeden anlaşılmaktadır²¹. Ayrıca II. Mehmed'in Memlûklü sultanı İnal'a (Aynal) gönderdiği fetihnâmede²² ve tarihçi İbn-i Kemal'in *Tevârih-i Âl-i Osman* isimli eserinde,²³ İstanbul'un fethi üzerine Galata halkının emân

¹⁹ Ahidnâme terimi hakkında detaylı bilgi için bkz. Halil İnalçık, "İmtiyâzât", *The Encyclopaedia of Islam (New Edition) (Eİ²)*, III (Leiden 1986), 1179-1189; Mübahat S. Kütükoğlu, "Ahidnâme", *DİA*, I (1988), 536-540; Nejet Gök, "Osmanlı Diplomatasında Önemli Bir Berât Çeşidi Olan Ahidnâmeler", *Türkiye Günlüğü*, sayı 97 (Ankara 2000), s. 97-113.

²⁰ Emân ve emân-nâme hakkında detaylı bilgi için bkz. Mehmet İpşirli, "Eman", *DİA*, XI (1995), 77; Aydın Taneri, "Türk Tarihinde 'Eman' Kurumu", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XVII/28 (Ankara 1995), 171.

²¹ "Galata'nın halkı ve merdüm-zâdeleri atebe-i ulyâma dostluk için ilçileri Babılan Peravizin ve Markiz de Franko ve dragomanları Nikoroz Papuço ile kal'a-i mezkûrenin miştâhını getirüp bana kul olmağa itâ'at ve inkıyâd göstermişler." *GSS*, no. 17, s. 190/1.

²² Feridun Bey, *Münşedâtü's-Selâtin*, I, İstanbul 1274, s. 238-239 (Derkenar); Ahmed Ateş, "İstanbul'un Fethine Dâir Sultan Mehmed Tarafından Gönderilen Mektublar ve Bunlara Gelen Cevaplar", *Tarih Dergisi*, IV/7 (İstanbul 1953), 19-20; Ak-Başar, *İstanbul'un Fetih Günlüğü*, s. 142.

²³ İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VII. Defter, haz. Şerafettin Turan, Ankara 1991, s. 94-95.

II. MEHMED TARAFINDAN GALATALILARA VERİLEN 1453 AHİDNÂMESİ

dilediklerinden bahsedilmektedir. Galata halkının kaleyi sulh yolu ile teslim etmesi üzerine kendilerine can ve mal güvencesi yanında dinî ve idarî bir takım imtiyazlar verilmiştir. Diğer taraftan ahidnâmenin ticarî ahidnâme özelliği, hem Galata'nın yerli halkına, hem de Ceneviz tüccarlarına bir takım ticarî imtiyazlar vermesinden kaynaklanmaktadır. Bu özelliği ile diğer ahidnâmelerden ayrılmaktadır. Böyle bir uygulamaya gidilmesinin nedeni Galata'nın önemli bir ticarî merkez olmasıdır. II. Mehmed, bu belge ile Galata halkına hem can ve mal güvencesi sağlamış, hem de verdiği imtiyazlarla bölgenin önemli bir ticarî merkez olma özelliğini korumaya çalışmıştır.

Ahidnâmeye göre Galata halkı, ayinlerini eskiden olduğu gibi yerine getirebilecekler, kiliseleri camiye çevrilmeyecek ve zorla hiç kimse Müslüman yapılmayacaktı. Ayrıca ahidnâme Galata halkına mal güvenliği ile birlikte serbestçe ticaret yapma ayrıcalığı da veriyor; Ceneviz tüccarlarına da gümrüklerini verme karşılığında ticaret yapma serbestiyeti tanıyordu²⁴. Galata halkı, kendi cemaatleri ile ilgili işlerle ilgilenmesi için bir kethüda seçebilecek, kendilerinden yeniçeri, doğancı ve kul yapmak için "oğlan" talep edilmeyecek ve angaryadan muaf olacaklardı. Galata halkı, bütün bu muafiyetleri karşılığında devlete şer'i harac²⁵ ödemekle mükellef tutulmuşlardı.

Ahidnâmede sayılan bu imtiyazlardan çoğu Osmanlı hâkimiyetinde yaşayan diğer zımmî²⁶ gruplara da aynen tanınmıştır. Yeniçeri, doğancı ve kul yapmak için "oğlan" talep edilmeyecek maddesi ile angaryadan muaf olmaları maddesi bu durumun istisnasıdır. Osmanlı tebaasına ancak bir hizmeti yerine getirmeleri karşılığında bu tür muafiyetler tanınıyordu. Galata halkına herhangi bir hizmeti yerine getirmeden bu muafiyetlerin tanınması, onların "ayrıcalıklı

²⁴ İlk dönem ahidnâmelerinde gümrük ve diğer vergilerin oranları açık olarak belirtilmeden "âdet ve kânûn üzere" alınacağı belirtilmekteydi. 1453 ahidnâmesinde de Cenevizlilerin ödeyeceği gümrük oranı yazılmadan "âdet üzere" vermeleri istenmiştir. *GSS*, no. 17, s. 190/1. Bu konuda detaylı bilgi için bkz. İnalçık, "İmtiyâzât", s. 1182.

²⁵ Burada harac toprak üzerinden alınan arazi haracı anlamında değil, gayrimüslim reâyadan adam başına alınan harâc-ı ruûs (veya cizye) anlamında kullanılmıştır. Ebû'l'ulâ Mardin, "Harâc", *İslâm Ansiklopedisi (IA)*, VII (1987), 222. Osmanlılar XVI. yüzyıla kadar cizyeyi ifade etmek için harac terimini kullanmıştır. Halil İnalçık, "Djizya", *EF*, II (Leiden 1991), 589.

²⁶ Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Cl. Cahen, "Dhimma", *EF*, II (Leiden 1991), 227-231.

zımmî" statüsünü göstermesi açısından önemlidir. Bu konuya bulduğumuz belgelerdeki bilgiler ışığında aşağıda daha detaylı olarak yeniden değineceğiz.

2. II. Mehmed'in Ahidnâme'ye Yaptığı Eklemeler

Galata Şer'iyeye Sicillerinde bulduğumuz bir diğer belge²⁷ II. Mehmed'in Galata'nın yerli halkına 857 (1453) tarihli ilk ahidnâmeden yaklaşık on yıl sonra, 867 (1463) tarihinde, bir hükümnâme-i hümayûn daha verdiğini göstermektedir.

Daha önceki ahidnâme gibi berat formunda verilen bu hükümnâme doğrudan nişan formülüyle başlamıştır. Nişandan sonra nakil, iblağ (narratio, expositio) ve ardından emir, hüküm (dispositio) kısımlarına geçilmiş, te'kid, tehdit (sanctio, comminatio) ve tarih ile de hüküm bitirilmiştir. Mahall-i tahrir kısmında ise her hangi bir yer adı kaydedilmemiştir. Oldukça kısa ve özet olan bu hükümde bazı kısımlarda eksiklikler hissedilmektedir. Sicile hükmün tamamının yazılmayıp hulasasının kaydedilmiş olma ihtimali de bulunmaktadır²⁸. Hükümnâmeye konu olan belgenin ne tür bir süreçten geçtiği, bir talep sonucunda mı yoksa padişahın bir ihsanı neticesinde mi verildiği belli değildir. Bizim kanaatimiz bunun bir talep sonucunda verildiği doğrultusundadır.

Bu hükümnâme ile Galata halkına yeni bir imtiyaz veya ayrıcalık verilmiyor, sadece mevcut imtiyazları daha açık hale getiriliyordu. Anlaşılan 1453 ahidnâmesindeki bazı imtiyazlar ile ilgili ifadelerin açık olmaması, bu hükümnâmenin verilmesini gerektirmişti. 1453 ahidnâmesinde Galata halkına karadan ve denizden ticaret yapma serbestiyeti ile birtakım muafiyetler verilmişti²⁹. Ne olduğu tam olarak açıklanmasa da bu, zımmî statüsü kazanmaları dolayısıyla harbîlerin ödediği yüksek vergilerden muafiyetti. Bunun karşılığında da diğer zımmîler gibi harac ödemekle mükellef

²⁷ GŞS, no. 17, s. 191/2.

²⁸ Bu türden hülâsa hükümler Bursa Şer'iyeye Sicilleri arasında da bulunmaktadır. Bkz. Halil İnalçık, "Bursa Şer'iyeye Sicillerinde Fatih Sultan Mehmed'in Fermanları", *Belleten*, XI/44 (1947), 693-703.

²⁹ "Anlar dahî rencberlik ideler, gayrı memleketerim gibi. Deryâdan ve kurudan sefer ideler, kimesne mâni' ve müzâhım olmaya, mu'âf ve müsellemler olalar. Ve ben dahî üzerlerine şer'i harâc vaz' idem, sâl-be-sâl edâ ideler, gayrılar gibi.", GŞS, no. 17, s. 190/1.

II. MEHMED TARAFINDAN GALATALILARA VERİLEN 1453 AHİDNÂMESİ

tutulmuşlardı. Ayrıca bu belgenin sonlarına doğru bir muafiyetten daha bahsedilmektedir, fakat bu muafiyetin mahiyeti diğerine nazaran daha belirgindir. Buna göre Galata halkından “yeniçeri”, “doğancı” ve “kul” talep edilmeyecek, ayrıca Ceneviz tüccarları ile birlikte zorunlu hizmetlerden (angarya) muaf olacaklardı³⁰. İşte II. Mehmed’in 867 (1463) tarihinde verdiği hüküm ile ahidnâmede geçen bu ikinci muafiyetler açıklığa kavuşturulmuştur.

Devletin zarurî ve olağanüstü durumlarda, özellikle de savaş hallerinde masraflarını karşılamak üzere halktan talep ettiği her türlü hizmet ve yardıma “avâriz-ı dîvâniyye ve tekâlîf-i örfiyye” denilmekteydi. Pek çok çeşidi bulunan bu vergi, bazen hizmet, bazen de nakit olarak talep ediliyordu. Hizmet olarak talep edilenlerin başında “ordunun ihtiyacı için lazım gelen harp mâlzemesini, arpa ve samanı tedarik ve nakletmek, icabında amele, araba ve hayvan bulmak, kürekçi, azap, cerahor, kavas v.s. namlar altında, orduya yardımcı sınıflar temin etmek, hisar yapmak”³¹ bulunuyordu. Galata halkı, II. Mehmed’in 867 (1463) tarihinde verdiği bu hüküm ile olağanüstü durumlarda talep edilen bütün avâriz-ı dîvâniyye ve tekâlîf-i örfiyyelerden muaf tutulmuşlardır. Anlaşılan herhangi bir problemle karşılaşmamak için sadece avâriz ve tekâlîf-i örfiyye kavramları ile yetinilmemiş o dönemde bunların içine girebilecek bütün hizmetler yazılmıştır³². Bunlardan salgun nakdî para talebine; suhre (angarya), hisar yapması zorunlu hizmetlere; ulak, doğancı, sekbân, cerahor ve kürekçilik de orduya yardımcı sınıflar kategorisine giriyordu.

Ayrıca II. Mehmed’in 867 (1463) tarihinde verdiği bu hüküm ile Galata halkının “ayrıcılık zımmî” statüsü biraz daha açıklığa kavuşmaktadır. Angaryadan ve avârizdan muafiyet ancak “askerî sınıflarla, ilmî ve dinî bâzı mansıpların sâhipleri ve derbendci, tuzcu, çeltükçü, ortakçı, katrancı, doğancı” gibi bir hizmeti yerine getirenlere veriliyordu³³. Fakat burada gördüğümüz üzere Galata halkı herhangi bir hizmeti yerine getirmeden angaryadan ve avâriz-ı

³⁰ “Yeniçeriliğe oğlan almayam”...“evlerine doğancı ve kul konmaya ve kal’a-ı mezkûr halkı ve bâzırgânları angaryadan mu’âf ve müsellemler olalar.”, GSS, no. 17, s. 190/1.

³¹ Ömer Lütfi Barkan, “Avâriz”, İA, II (1942), 13-14.

³² “Ba’de’l-ı yevm ulakdan ve suhreden ve doğancıdan ve sekbândan ve hisâr yapmasından ve salgundan ve cerahordan ve kürekçiliğe sürülmekden fi’l-cümle mecmû-ı avâriz ve tekâlîf-i dîvâniyyeden mu’âf ve müsellemler olalar.” GSS, no. 17, s. 191/2.

³³ Barkan, “Avâriz”, s. 15.

dîvâniyye ve tekâlif-i örfiyye türü vergilerin tamamından muaf olmuşlardır. Bu belge ve bunun aşağıda göreceğimiz tevdidleri, 1453 ahidnâmesini açıklarken vurguladığımız Galata halkının “ayrıcılık zımmı” statüsünü tescil etmektedir.

II. Mehmed döneminde bu hükmün verildiği tarihlere bakıldığında Osmanlı Devleti'nin yoğun bir askerî faaliyet içinde bulunduğu görülür³⁴. Yapılan savaşlar dolayısı ile Osmanlı idarî sınıfı Galata'nın yerli halkından bir takım hizmetler talep etmiş olmalıdır. Bu talepler Galata'daki Frenklerin ahidnâmelerinde bulunan muafiyetleri daha da açık hale getirmeleri ihtiyacını doğurmuşa benzemektedir. Sebebi ne olursa olsun bu hüküm ile ahidnâmedeki muafiyetler biraz daha açıklığa kavuşturulmuş oluyordu.

3. II. Mehmed'den Sonra Yapılan Yenilemeler

Galata Şer'îye Sicillerinde II. Mehmed'in Galata'nın yerli halkına 867 (1463) tarihinde verdiği hükümnâme-i hümayûnun I. Selim³⁵ ve I. Süleyman³⁶ zamanında yapılan yenileme metinleri de bulunmaktadır. II. Mehmed'in 867 (1463) tarihinde verdiği bu hükümün –elimizde belgesi olmamakla birlikte– ilk kez II. Bayezid zamanında yenilendiği anlaşılmaktadır. II. Bayezid'in yaptığı yenilemeyi, I. Selim ve I. Süleyman'ın yaptığı yenileme belgelerinde geçen ifadelerden öğrenmekteyiz³⁷.

İki yenileme de II. Mehmed'in verdiği hükm-i hümayûndan daha ayrıntılıdır. II. Mehmed dönemine ait belgede sürece ait bilgi bulunmazken I. Selim ve I. Süleyman'ın yaptığı yenilemelerde talebin Galata'nın yerli Frenklerinden geldiği açıkça belirtilmiştir. Tevdidin nedeni taht değişikliğidir. Bazı ufak değişiklikler dışında birbirinin kopyası görünümünde olan bu

³⁴ Bu dönemdeki askerî faaliyetler için bkz. Halil İnalçık, “Mehmed II”, *İA*, VII tarih, s. 506-535; Babinger, *Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı*, s. 190-215; Selâhattin Tansel, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyasî ve Askerî Faaliyeti*, Ankara 1999, s. 169-175, 236-239.

³⁵ GŞS, no. 17, s. 190/2.

³⁶ GŞS, no. 17, s. 191/1.

³⁷ “Hükmi merhûm ve mağfûr babam Sultân Bâyezîd Hân aleyhi'r-rahmeti ve'l-gufrân mukarrer dutup anun mücebince ol dahî hükm-i şerîf virmiş imiş.” GŞS, no. 17, s. 190/2; “Ceddîm merhûm Sultân Bâyezîd Hân aleyhi'r-rahmeti ve'r-ridvân dahî mesfûr olan hükm-i şerîfi mukarrer tutup ol bâbda kendü dahî nişân-ı hümayûn ile mu'anven hükm-i şerîfini erzânî kılup...” GŞS, no. 17, s. 191/1.

II. MEHMED TARAFINDAN GALATALILARA VERİLEN 1453 AHİDNÂMESİ

yenilemeler muhtemelen elimizde olmayan II. Bayezid döneminde yapılan yenileme metni ile de birçok yönden benzeşmekteydi.

I. Selim'in evâhir-i Şevvâl 918 (29 Aralık 1512-7 Ocak 1513) tarihli yenilemesinde, fetih sırasında Galata'da oturan yerli Frenklere dedesi Fatih Sultan Mehmed tarafından verilen ve babası II. Bayezid tarafından da onaylanan muafiyetlerin şimdi tahta kendisinin oturması vesilesi ile tecdid edildiği belirtilmektedir.

Aynı şekilde I. Süleyman zamanında verilen yenileme metninde de, Fatih Sultan Mehmed tarafından verilen bu hükmün dedesi II. Bayezid ve babası I. Selim zamanında yenilendiği belirtildikten sonra tahta kendisinin oturması vesilesi ile Cemâziye'l-evvel 929 (18-27 Mart 1523) tarihinde yenilendiği ifade edilmiştir.

Yukarıda II. Mehmed'in verdiği 1453 ahidnâmesinin ilk kez 1613 yılında I. Ahmed tarafından yenilendiğinden ve daha önceki padişahlar döneminde herhangi bir yenileme yapılmadığından bahsetmiştik. II. Mehmed tarafından 1463'te verilen ve II. Bayezid, I. Selim ve I. Süleyman tarafından onaylanan bu hükümnâme-i hümâyûn, 1453 ahidnâmesinin neden 1613'e kadar yenilenmediğine açıklık getirmektedir. Ahidnâmeğe atıf yapılmamasına rağmen bu hüküm, ahidnâmede geçen bir imtiyazı, yani zorunlu hizmetlerden muafiyeti, açıklığa kavuşturuyordu. II. Mehmed ve ondan sonra gelen bu üç padişah döneminde gerçekleşen yoğun askeri faaliyetler Galata Frenklerinden bir takım zorunlu hizmetlerin istenmesine neden olmuşa benzemektedir. Galata Frenkleri de, bu taleplerden kurtulmak için 1453 ahidnâmesinde geçen ve yukarıda değindiğimiz zorunlu hizmetlerden muaf oldukları ile ilgili maddeleri açıklığa kavuşturma ihtiyacı duymuş olmalıdır. Bu hükmün II. Mehmed'den sonra tahta geçen II. Bayezid, I. Selim ve I. Süleyman döneminde yapılan tecdidleri, 1453 ahidnâmesinin yenilenmesine gerek bırakmıyordu. Yoksa bu hükmün yenilenmesi için yapılan talep, ahidnâmenin yenilenmesi için de yapılabilirdi.

17 numaralı Galata Şer'iyeye Sicili'nde bu ahidnâme ve hükümler arasında bulunan ve Galata kadısına hitaben gönderilen 23 Şevval 934 (11 Temmuz 1528) tarihli bir ferman³⁸, ahidnâmenin tecdidi meselesi ile birlikte daha birçok

³⁸ GSS, no. 17, s. 190/3.

konuya açıklık getirmekte ve ek bilgiler sunmaktadır. Bunlara geçmeden önce fermanda ne dendiğine kısaca değinmekte yarar bulunmaktadır. Bu fermanda; Galata'nın yerli halkının haraclarının önceden ayrı toplandığı ve kendi cemaat işleri ile ilgilenen müstakil bir kethüdaları bulunduğu, fakat daha sonradan bölgeye gelerek yerleşenler ile birlikte haraclarının toplanmasının ayrıcalıklı durumlarına zarar verdiği, ayrıcalıklı durumlarını tescil eden ahidnâmeleri ile hükümlerinin bulunduğunu merkezî idareye bildirdikleri, durumun araştırılması için merkez tarafından Galata Kadılığı'nın görevlendirildiği ve Galata Kadılığı'nın yaptığı soruşturma sonucunda durumun Galata'nın yerli halkının arz ettiği şekilde olduğunun tespit edildiği kayıtlıdır. Bunun sonucunda Galata Kadısı'na hitaben, bunların ellerindeki ahidnâmeleri ve hükümleri gereğince muamele edilmesi hususunda bir ferman gönderilmiştir.

Galata halkının bu fermana konu olan şikâyetlerinin asıl sebebi, haraclarının (cizye) fetihten sonra belirlenen usulden farklı toplanmasıdır. 1453 ahidnâmesinde Galata halkının "şer'î harâc" ile mükellef tutulduğundan bahsedilirken, bunun toplanma şekli ve oranından bahsedilmez. İslam hukukuna göre cizye, ya sabit ve değişmez bir meblağ (maktu) olarak cemaatten topluca veya şahıslardan kişi başına (ale'r-ruûs) alınır³⁹. Tam olarak ifade edilmese de 934 (1528) tarihli bu fermana göre cizye, Galata'nın yerli halkından fetih sırasında belirlenen sabit ve değişmez bir meblağ (maktu) olarak toplanıyordu. Bunu fermandaki, haraclarının müstakil toplandığına dair geçen ifadeden anlamaktayız. Anlaşılan fetih sırasında tespit edilen bu meblağ, Galata halkını çok fazla zorlamamakta ve onların lehine bir durum oluşturmaktaydı. Fakat bölgeye sonradan gelenler ile birlikte ve muhtemelen onların tabi olduğu şartlara göre haraclarının toplanması, Galata'nın yerli halkının "imtiyazlı zımmî" statüsüne zarar vermekteydi. Galata halkının yaptığı şikâyet sonucu verilen bu fermanda, Galata kadısına ahidnâme ve hükümlere göre muamele etmesi emrediliyordu.

934 (1528) tarihli bu ferman, yukarıda değindiğimiz 867 (1463) hükümnâme-i hümayûnunun, 1453 ahidnâmesini açıklayıcı ve tamamlayıcı bir özelliğe sahip olduğu konusundaki görüşlerimizi de desteklemektedir. Fermanda, Galata Frenklerinin avâriz-ı dîvâniyyeden muaf tutulduğundan,

³⁹ İnalçık, "Djizya", s. 563.

II. MEHMED TARAFINDAN GALATALILARA VERİLEN 1453 AHİDNÂMESİ

istedikleri kişiyi kethüda seçebileceklerinden ve üzerlerine konan (vaz' olunan) haraclarından fazlasının talep edilmemesine dair hükm-i şerif verildiğinden bahsedilmektedir. Bu imtiyazlardan harac ve kethüda maddeleri 1453 ahidnâmesinde, avâriz-ı divâniyye maddesi ise 1463 hükümnâme-i hümâyûnunda geçiyordu. 1453 ahidnâmesinde Galata halkından "yeniçeri", "doğancı" ve "kul" talep edilmeyeceğinden ve zorunlu hizmetlerden (angarya) muaf olacaklarından bahsediliyor, fakat avâriz-ı divâniyye ve tekâlîf-i örfiyye terimleri kullanılmıyordu. Bu terimler 1463 hükmünde geçiyordu. Fakat fermana bunların hepsi bir değerlendirilmiş ve bu imtiyazlar sanki tek belgede geçiyor gibi bir ifade kullanılmıştır. Bunun nedeni 1463 hükmünün, 1453 ahidnâmesini tamamlayıcı ve onda geçen zorunlu hizmetlerden (angarya) muafiyeti açıklayıcı bir özelliğe sahip olmasıdır.

Galata kadısına hitaben yazılan 934 (1528) tarihli bu ferman ayrıca 1453 ahidnâmesinin, ilk kez 1613'te yenilenmiş olsa bile, bu tarihte geçerli olduğunu göstermesi açısından da önemlidir. Bunu Galata halkının ayrıcalıklı konumlarını savunurken ellerindeki hükümler ile birlikte ahidnâmelerinin de bulunduğunu ifade etmelerinden anlamaktayız. Aynı şekilde merkezî idare de, Galata kadısından durumun araştırılmasını isterken bunların ellerindeki ahidnâme ve hükümlerine bakılmasını istemiştir. İki tarafın da ahidnâmeyi ön plana alan bu tutumları, yenilenmese bile, 1453 ahidnâmesinin bu tarihte yürürlükte olduğunu göstermektedir.

934 (1528) tarihli bu ferman ve yukarıda incelediğimiz II. Mehmed'in 867 (1463) tarihinde verdiği hükümnâme-i hümâyûn ile bunun I. Selim ve I. Süleyman zamanında yapılan yenilemelerine ait belgeler, 1453 ahidnâmesindeki imtiyazların daha sonra Galata'da bulunan bütün Latinlere sağlanıp sağlanmadığı konusunda da yeni bilgiler sunmaktadır. Bu konuda çeşitli görüşler bulunmaktadır. Bazı araştırmacılar 1453 ahidnâmesinin daha sonra bütün Latinlere teşmil edildiğini iddia ederken⁴⁰, bazıları da temkinli davranarak bu bilginin yeniden sorgulanması gerektiğinden bahsetmektedir⁴¹. Bu belgeler bize 1453 ahidnâmesinin daha sonra bütün Latinlere teşmil edilmediğini açıkça göstermektedir. 1453 ahidnâmesinin verildiği grup II. Mehmed dönemi

⁴⁰ İpşirli, "Eman", s. 77.

⁴¹ Inalcık, "İmtiyâzât", s. 1181.

belgelerinde "Galata zımmileri", "Galata'nın halkı"⁴², "mahrûse-i Galata'da mütemekkin olanlar"⁴³ gibi genel ifadelerle; II. Mehmed sonrası döneme ait belgelerde ise "hîn-i fethde anun içinde mütemekkin bulunan yerlü Frenkler"⁴⁴, "Galata'da mütemekin olan kadîm harâcgüzârlar"⁴⁵, "nefs-i Galata'da sâkin olan Efrenc tâifesi"⁴⁶ gibi daha belirgin ifadelerle tanımlanmıştır. Bunun nedeni ahidnâmenin verildiği gruba, bölgeye sonradan gelenlerden ayırma ihtiyacıdır. Verilen imtiyazlar fetih sırasında burada yerleşik bulunan halk ile sınırlı tutulmuş, daha sonra gelenlere bu imtiyazlar –Osmanlı tebaası olsalar bile– tanınmamıştır. 1453 ahidnâmesi ile verilen imtiyazlar, en azından burada değerlendirdiğimiz bütün belgelerin kaydedildiği sicilin tarihi olan 1002 (1593/1594) tarihine kadar sadece fetih sırasında burada bulunan Latinler (Frenkler) için geçerlidir.

Sonuç

Galata Şer'iye Sicillerinde bulunan II. Mehmed'in Galatalılara verdiği 1453 ahidnâmesi ile 1463 tarihli hükümnâme-i hümayûnu, Galata Frenkleri (Latinler) hakkında bize yeni bilgiler sunmaktadır. 1453 ahidnâmesinin değişik Türkçe versiyonları bilinmekte idi; fakat 1463 hükümnâmesi ilk kez burada yayımlanmaktadır. Bu belgelerden özellikle ikincisi ile Galata halkına verilen imtiyazlar açıklığa kavuşturulmuştur. Bu imtiyazların en önemli özelliği Galata halkını her türlü zorunlu hizmetlerden (angarya) muaf tutmasıdır. Belgelerde açıkça belirtilen bu muafiyetler karşılığında bunlardan herhangi bir şey talep edilmemiştir. Verilen bu muafiyetlerin niteliği dolayısıyla Galata halkının, diğer Osmanlı tebaası gayrimüslim gruplardan daha imtiyazlı bir konuma kavuştuğu anlaşılmaktadır. Ayrıca II. Mehmed tarafından verilen 1463 hükmünün diğer padişahlarca yapılan yenilemeleri, 1453 ahidnâmesinin neden 1613'e kadar yenilenmediğine de açıklık getirmektedir. 1463 hükmü ve tecdidleri, 1453 ahidnâmesinde geçen bir imtiyazı, zorunlu hizmetlerden muafiyeti, açıklığa

⁴² GŞS, no. 17, s. 190/1.

⁴³ GŞS, no. 17, s. 191/2.

⁴⁴ GŞS, no. 17, s. 190/2; GŞS, 17, s. 191/1.

⁴⁵ GŞS, no. 17, s. 190/3.

⁴⁶ BOA, MAD, no. 6004, s. 96; Şakiroğlu, a.g.m., s. 217 (Transkripsiyon), s. 220, 223 (Tıpkıbasım).

II. MEHMED TARAFINDAN GALATALILARA VERİLEN 1453 AHİDNÂMESİ

kavuşturuyordu. Bu nedenle Galata halkı ahidnâmenin tecdîdine gerek duymamış, ahidnâmenin o dönemde en çok ihtiyaç duydukları maddesini açıklığa kavuşturan 1463 hükmünü yenilemişlerdir.

Galata'nın yerli halkı ahidnâmelerini ancak harac (cizye) ile ilgili olumsuz bir durumla karşılaştıkları dönemlerde ön plana çıkarmışlardır. Böyle bir durumla karşılaştıklarında ya 934 (1528) tarihli fermanında olduğu gibi konuyu merkeze bildirerek düzeltilmesini talep etmişler ya da 1613'te olduğu gibi ahidnâmeyi yenilemişlerdir. Ahidnâmenin yenilenmesi Galata'nın yerli halkının harac konusundaki imtiyazlı konumlarını yitirmekle yüz yüze kaldıkları bir durumda meydana gelmiştir. Osmanlı merkezî yönetimi, 1613 ve sonraki yenilemelerde 1453 ahidnâmesini yenileme metnine dâhil ederek Galata Frenklerine fetih sırasında verilen hakları devam ettirmiştir.

Diğer taraftan burada yayımlanan belgelerde fetih sırasında Galata'da yaşayan halk ile buraya sonradan gelenler arasında ciddi bir ayırım yapıldığı görülmektedir. Ahidnâme ve hükümlerde bahsedilen imtiyazlar, fetih sırasında burada yaşayan halk için geçerli olup sonradan gelenlere bu imtiyazlar tanınmamıştır.

Abstract

NEW INFORMATION ON THE TREATY OF 1453 GRANTED BY MEHMED II TO INHABITANTS OF GALATA AND LATER ADDITIONS

In this study, the treaty of 1453 and the edict of 1463 granted by Mehmed II to the inhabitants of Galata in the Galata Judicial Registers, and renewal made by his successors to it is evaluated. The obscure points regarding the question of the treaty of Franks and their privileges have been intended to be clarified in the light of these documents.

Keywords: Mehmed II, Galata, Treaty, Franks (Latins), Privilege.

EKLER

EK 1- II. Mehmed'in İstanbul'un fethinden sonra Galatalılara verdiği 857 (1453) Ahidnâmesi (GŞS, no. 17, s. 190/1)

Galata zımmîlerinin ahidnâmeleri sûretidir.

Ben ki ulu pâdişâh ve ulu şehinşâh Sultân Mehmed Hân bin Sultân Murad Hânım. Yemîn iderim ki, yerleri ve gökleri yaradan perverdigâr hakkıçün ve hazret-i resûlün aleyhi's-salatü ve's-selâmın pâk, münevver, mutahhar ruhiçün ve yedi mushaf hakkıçün ve yüz yirmi dört bin peygamberler hakkıçün ve dedem ruhiçün ve babam ruhiçün ve benim başım için ve oğlancıklarım başıçün ve kuşandığım kılıç hakkıçün, şimdiki halde Galata'nın halkı ve merdüm-zâdeleri atebe-i ulyâma dostluk için ilçileri Babilan Peravizin ve Markiz de Franko ve dragomanları Nikoroz Papuço ile kal'a-i mezkûrenin miftâhını getürüp bana kul olmağa itâ'at ve inkiyâd göstermişler. Ben dahî kabul eyledim ki, kendülerün âyinleri ve erkânları ne vechile cârî ola geldiyse yine ol üslûb üzere âdetlerin ve erkânların yerine getüreler. Ben dahî üzerlerine askerimle varup kal'alarını yıkup harâb itmeyem. Buyurdum ki; kendülerün malları ve rızıkları ve mülkleri ve mahzenleri ve bağları ve değirmenleri ve gemileri ve sandalları ve bi'l-cümle metâ'ları ve avretleri ve oğlancıkları ve kulları ve câriyeleri kendilerin ellerinde mukarrer ola, müteâriz olmayam ve üşendirmeyem. (metâ'ları ve avretleri ve oğlancıkları ve⁴⁷) Anlar dahî rençberlik ideler, gayrı memleketlerim gibi. Deryâdan ve kurudan sefer ideler, kimesne mâni' ve müzâhim olmaya, mu'âf ve müsellemler olalar. Ve ben dahî üzerlerine şer'i harâc vaz' idem, sâl-be-sâl edâ ideler, gayrılar gibi. Ve ben dahî bunların üzerlerinden nazar-ı şerîfimi dirîğ buyurmayup koruyam, gayrı memleketlerim gibi. Ve kilisaların ellerinde ola, âyînlerince okıyalar, ammâ çan ve nâkûs çalmayalar ve kilisaların alup mescid itmeyem. Bunlar dahî yeni kilisâ yapmayalar. Ve Ceneviz bâzîrgânları deryâdan ve kurudan rençberlik idüp geleler ve gideler, gümrüklerin âdet üzere vireler. Anlara kimesne te'addî itmeye. Ve buyurdum ki; yeniçeriliğe oğlan almayam ve bir kâfiri rızası olmadın Müslümân itmeyeler. Ve kendüleri aralarında kimi ihtiyâr iderlerse maslahatlarıçün kethüdâ nasb ideler. Ve buyurdum ki; evlerine doğancı ve kul konmaya ve kal'a-ı mezkûr halkı ve bâzîrgânları angaryadan mu'âf ve müsellemler olalar. Şöyle bileler alâmet-i şerîfe i'timâd kılalalar. Tahfîren fî evâhir-i şehri cumâde'l-ülâ li-sene seb'a ve hamsîn ve semâne-mie

Be-makam-ı Kostantiniyye

⁴⁷ Bu ifade muhtemelen kâtip hatası nedeni ile fazladan yazılmıştır.

II. MEHMED TARAFINDAN GALATALILARA VERİLEN 1453 AHİDNÂMESİ

EK 2- II. Mehmed'in 867 (1463) tarihinde Galatalılara verdiği hükümnâme-i hümâyûn (GŞS, no. 17, s. 191/2)

Nişân-ı hümâyûn ve hükümnâme-i hümâyûn enfezehu'llahu te'âlâ ilâ yevmi yüb'asûn oldur ki, şimdiki hâlde mahrûse-i Galata'da mütemekkin olanlara mezid-i merhamet edüp işbu hükm-i cihân-mutâ'ı virdim ve buyurdum ki; ba'de'l-yevm ulakdan ve suhreden ve doğancıdan ve sekbândan ve hisâr yapmasından ve salgundan ve cerahordan ve kürekçiliğe sürülmekden fi'l-cümle mecmû-ı avâriz ve tekâlîf-i dîvâniyyeden mu'âf ve müsellemler olalar. Hiç ahad kâyinen men-kân üşendirmeye ve zahmet virmeyeler, mutâ' kılalar tahkik bilüp itimad kılalar. Tahfren fî evâil-i cumâde'l-âhire sene seb'a ve sittin ve semâne-mie

EK 3- II. Mehmed'in 867 (1463) tarihinde Galatalılara verdiği hükümnâme-i hümayûnun I. Selim döneminde yapılan 918 (1513) tarihli tecdidi (GSS, 17, s. 190/2)

Nişân-ı şerif-i âlişân-ı sultânî ve tuğrâ-yı garrâ-yı gîlî-sitân-ı hâkânî hükmi oldur ki,

Bundan evvel merhûm dedem Sultân Muhammed Gâzî aleyhi'r-rahmeti'l-bârî mahrûse-i Galata feth itdükden sonra hîn-i fethde anun içinde mütemekkin bulunan yerlü Frenklerine inâyet idüp ulakdan ve suhreden ve doğancıdan ve sekbândan ve hisâr yapmasından ve salgundan ve cerahordan ve kürekçiliğe sürülmekden emîn ve mu'âf idüp ellerine hükm-i hümayûn virüp, sonra hükmi merhûm ve mağfûr babam Sultân Bâyezîd Hân aleyhi'r-rahmeti ve'l-gufrân mukarrer dutup anun mücebince ol dahî hükm-i şerif virmiş imiş. Şimdiki hâlde, serî-i saltanat bana müyesser olup cülûs-ı hümayûn vâki' olmağın ol hükmi dergâh-ı muallâma getürüp tecdid olunmasın taleb eyledikleri ecilden ben dahî merhûmân dedem ve babam buyurduğunu mukarrer dutup ellerine işbu hükm-i şerif-i cihân-mutâ'-ı li'l-inkıyâdı virdim ve buyurdum ki; ber-karâr-ı sâbık mahrûse-i mezbûrenin yerlü kadîmî Frenkleri ulakdan ve suhreden ve doğancıdan ve sekbândan ve hisâr yapmasından ve salgundan ve cerahordan ve kürekçiliğe sürülmekden emîn ve mu'âf olalar. Ol bâbda hiç ahad mâni' ve dâfi' olup dahl ve ta'arruz eylemeye. Şöyle bilesiz, alâmet-i şerife i'timâd kulasız. Tahîren fî-evâhir-i şehri-i şevvâli'l-mükerrrem sene semân-aşer ve tis'a-mie

Be-makam-ı Burusa

II. MEHMED TARAFINDAN GALATALILARA VERİLEN 1453 AHİDNAMESİ

EK 4- II. Mehmed'in 867 (1463) tarihinde Galatalılara verdiği hükümnâme-i hümayûnun I. Süleyman döneminde yapılan 929 (1523) tarihli tecdidi
(GŞS, no. 17, s. 191/1)

Nişân-ı şerif-i âlişân-ı sultânî ve tuğrâ-yı garrâ-yı hâkânî hükmi oldur ki,

Sâbıkâ cedd-i a'lâm Sultan Mehmed Hân aleyhi'r-rahme ve'l-gufrân mahrûse-i Galata'da feth etdikden sonra hîn-i fethde anun içinde mütemekkin bulunan yerlü Frenklerine mezîd-i inâyet idüp ulakdan ve suhreden ve doğancıdan ve sekbândan ve hisâr yapmasından ve salgundan ve cerahordan ve kürekciden emîn ve muâf idüp ellerine hükmi-i hümayûn vermiş imiş. Eyle olsa, hazret-i cennet-mekân firdevs-âşiyân ceddîm merhûm Sultân Bâyezid Hân aleyhi'r-rahmeti ve'r-ıdvân dahî mesfûr olan hükmi-i şerifi mukarrer tutup ol bâbda kendü dahî nişân-ı hümayûn ile mu'aven hükmi-i şerifini erzânî kılup sonra merhûm babam Sultân Selîm Hân aleyhi'r-rahmeti ve'l-gufrân dahî mezkûr olan hükmi-i şerifi mukarrer tutup ol bâbda müşârûn-ileyh dahî mukarrer-nâme-i hümayûn ihsân eylemiş. Hâliyâ şerî-i saltanat cenâb-ı celâlet-meâbıma müyesser olmağın, mahrûse-i mezbûre kâfirleri merkûm olan hükmi-i şeriflerin südde-i adâlet-bahşıma getürtüp tecdid olunmasın istid'â itdikleri ecilden, ben dahî inâyetimlen merhûmûn-ı müşârûn-ileyhimânın virdükleri hükmi-i şeriflerin mukarrer tutup müceddeden işbu hükmi-i şerifimi virdim ve buyurdum ki; min-ba'd zikr olunan hükmi-i şerifle amel idüp mahrûse-i mezbûrenin yerlü kadîmî Frenkleri ulakdan ve suhreden ve doğancıdan ve sekbândan ve hisâr yapmasından ve salgundan ve cerahordan ve kürekciden emîn ve mu'af olalar. Ol bâbda hiç ahad kâyinen men-kân mâni' ve dâfi' olup dahl ve ta'arruz eylemeye. Şöyle bileler, alâmet-i şerife i'timâd kılalar. Tahriren fî evâil-i cemâziye'l-evvel sene tis'a ve işrîn ve tis'a-mie

Be-makam-ı Kostantıniyye

EK 5- *Galata Frenklerinin ellerindeki ahidnâmelerine ve hükümlerine muhalif davranılmaması hususunda Galata kadısına hitâben yazılan 934 (1528) tarihli ferman (GŞS, no. 17, s. 190/3)*

Akzâ kuzâtî'l-müslimîn evlâ vülâti'l-enâm me'âdinü'l-fazl ve'l-keâm Mevlânâ Galata kadısı -dâme fazluhu- tevkî'-i refî'-i humâyûn vâsıl olıcak ma'lûm ola ki, bundan akdem Galata'da mütemekkin olan kadîm harâcüzârlar gelüp "Evvelden bizim harâcımız müstakil cem' olunup ve müstakil kethüdâmız olup harâcımız imârete(?) teslim olunurdu. Şimdiki halde dârü'l-harb cânibinden gelüp mütemekkin olan kâfirler ve sürgünlerinde halt olunup harâcımız anlarunla bile mahlût olmağla bize te'addî olur. Elimizde ahidnâmemiz ve hükümlerimiz dahî vardır" didükleri ecilden kaziyeleri teftîş olunup, arz olunmak için emr olunmuş idi. Hâliyâ dergâh-ı mu'allâma mektûb gönderüp mezkûrlarun ellerinde olan ahidnâmelerine ve hükümlerine nazar olunup ehl-i vukufdan teftîş olundukda, hakikat-ı hâlleri bu vechile zâhir olduğu merhûm [ve] mağfûrûn leh Sultân Mehmed Hân aleyhi'r-rahmeti ve'l-gufrân hîn-i fethde mahrûse-i mezbûrede mütemekkin olan Frenk tâifesine mezîd-i inâyet idüp cümle avâz-ı dîvâniyyeden emîn ve mu'âf olmak üzere ve kendüler ihtiyâr ettikleri kimesne kethüdâları olup ve vaz' olunan harâc-ı şer'î edâ olunup ziyâde teklîf olunmamak üzere hükm-i şerîf virtüp ve ba'dehû ol hükm-i şerîfin mazmûnı mukarrer buyrulup mukarrer-nâmeler virilmiş. Mezkûrlar kendü ihtiyâr[ı] ile vaz' itdikleri kethüdâları fevt olup ahvâlleri muntazam imiş. Ba'dehû mezkûrlarun harâcları sonradan gelen kefere harâcî ile mahlût cem' olunup sonradan gelenlerin tahteleri(?) ve müflisleri ve nâ-bedîdleri harâcları îsâl için gezer tâifelerinin tamâm-ı harâcları edâ olundukdan sonra girü bize te'addî olup müte'ezzî olup elimizde ihsân olunan ahkâm-ı şerîfe fehvâsına muhâlif vaz' vâki olur didiklerinde deyü bildirmişsiz. İmdi buyurdum ki; bunların ellerinde olan ahidnâmeleri ve hükümleri mücebince amel idüp harâcları ve kethüdâları husûsunun ne vechile ola gelmiş ise girü ol vechile itdiresiz. Elleri olan ahidnâmelerine ve hükümlerine muhâlif teklîf ve te'addî ittürmeyesiz. Şöyle bilesiz, alâmet-i şerîfe i'timâd kılasız. Tahîren fi'l-yevmi's-sâlis ve'l-işrîn min şehr-i şevvâli'l-mükerrrem li-sene erba'a ve selâsun ve tis'a-mie

Be-makam-ı Kostantiniyye

نشانه میایونه و حکم نام و میوه افنده اسم لغات ایلیه بیعتونه اولارک شکره ایلیه کوردک
 نطقه منکن اولان ویدر حقت اوویه ایشو کجهان مطای و روع و بیوروع کجه ایلیه اولانده
 و سواهن و طوعا کجیده و کجا نرته و معمار یا کاستده و صابوننده و خورون و کور کجک کور کور
 ن ایشو کجهان مطای و کجا نرته و صابوننده و خورون و کور کجک کور کور
 و زنت و یرید من مطا قنار کجیعی باب اولار قنار کور اولار ایلیه کور کور کور کور

بونده اقله بر حوم و روح سلطان محمد خاقان علیا ترجمه الباری محمد کوسه سلطان فتح الله که لشکر
 حین فتح اتوک ابعین متکرم بونده بیرونو تکریم عثمانی ایدوب رهده فده و خورجین و طغایچه
 و سکیانده و حصار پایبسته و صافونده و جن صورت و کور کجیک سوریکده امان و معاف
 ایدوب الاریت کجک جا بقدر و یروپ مسکن حکم مرصوم و مقصور با باج سلطان پانزده خان علیا رهده
 و انقران مقرر و توب اتوک موصلینجه اولدانی حکم شریف و بر مشامین شدیکجا ای سرب سلطان
 کجا مستر ایدوب جلوس هاجون و ارفع اولغین ایدوب حکم درگاه صلح کتورون بخیر اولدیک
 طلب ایلدکارجی لعلیه تا بند افراسیون و روح و با باج سیور سیور و غنی حفره و توب الاریت
 ایشو کجک سزلی جها نطاع لانتقیانور و روح و بیور روح تم بر مدار سابق محمد کوسه فرجور کن
 بیرونو قری فرنگاری اولدقده و خورده و طغایچه و سکیانده و حصار پایبسته و صافونده
 و جن خورده و کور کجیک سوریکده امان و معاف رهده بر اول با باج اهد مانع و ارفع
 اولوب و قدر و عرض ایلمه شوی بلکرحظه مت شریفه اعتبار کمر بخیر ایدوب اولغین شوی امان
 سینه نامه عشر و شعاع

علیا سلطان محمد خاقان
 کور کجیک سوریکده امان و معاف

بیور روح

سابقا در دفعه اول سلطان محمد خان علیه الرحمہ والنفران محمد و سلم غلطی وقتی آنکه فکر صحت
 فحشا انوکا لر جغت ممکن بدن نایر لو فنگار نه فرید عنایت ابروین اولاد قدا و سوزون و طعنا بخند
 و سکناسا و صهار باقم سندن قصا لغوندا و جره خوردن و کور کجی با امین و صاف ایدو کور
 ایلر نه حکم هما بون ویر متق ایمن ایل اول جفرد جنتا مکانا جوس ملینا و شمع و صحرای با یوز
 خانه غلبه ارمق و ارفق و انا سفور اولاد حکم کوننی متور طوتوب اوله بایس کلا و ارفق
 میا یوز ایام معترف حکم کوننی ارزان طوتوب صکان و صحرای با یوز سلطان سلیمان علیه الرحمہ و ارفق
 و کور اولاد حکم کوننی متور طوتوب اوله بایس مت رالیم و انا متور نامه و انا ایلمش عالی
 نیر سلطان جناب جلال مایه مسیر ایلین کور و سوزون کور کور ارفق ارفق حکم کوننی ایدو
 لدرالت بخشیم کور و کور اولیغ بین استی ایتور کلر اعلیٰ بنه لاف غنا بقور و صحرای با یوز
 ویر و کور حکم کوننی متور طوتوب جده اوستو حکم کوننی و ارفق و سوزون کور کور اولاد
 حکم کوننی ایدو کور و کور کور کور کور کور کور کور کور کور کور کور کور کور کور کور کور
 و صهار باقم سندن و صحرای باقم خوردن و کور کجی با امین و صحرای اولاد ایدو بایس صحرای
 با یوز مایه مانع و ارفق اوله و صحرای ایدو کور کور کور کور کور کور کور کور کور کور کور
 اولاد کور

علی
 صحرای

